

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Dadaxonova Adolatxon

Nozimjonova Ruxsora

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18933090>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi shaxs rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotda mustaqil fikrlashni shakllantirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, muammoli ta'lim, savol-javob, loyiha metodi, hamkorlikda o'qitish kabi pedagogik texnologiyalarning samaradorligi ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlari, ularning fikrlash faoliyati va ta'lim jarayonida mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari ham ko'rib chiqiladi. O'quv jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishi, tanqidiy fikrlashni shakllantirishi hamda ijodiy faoliyatga yo'naltirishini ilmiy manbalar asosida asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, tanqidiy fikrlash, o'quv faoliyati.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические и методические основы развития самостоятельного мышления у учащихся начальных классов. В процессе начального образования самостоятельное мышление учащихся является одним из важнейших факторов развития личности. В исследовании на основе научных источников освещается эффективность педагогических технологий, способствующих формированию самостоятельного мышления, таких как интерактивные методы, проблемное обучение, метод вопросов и ответов, проектный метод, а также обучение в сотрудничестве. В статье также рассматриваются психологические особенности учащихся начальных классов, их мыслительная деятельность и пути развития навыков принятия самостоятельных решений в образовательном процессе. На основе научных источников обосновывается, что развитие самостоятельного мышления в учебном процессе способствует повышению мотивации учащихся к обучению, формированию критического мышления и направлению их к творческой деятельности.

Ключевые слова: начальное образование, самостоятельное мышление, педагогические технологии, интерактивные методы, проблемное обучение, критическое мышление, учебная деятельность.

Annotation: This article analyzes the pedagogical and methodological foundations for developing independent thinking in primary school students. In the process of primary education, independent thinking is considered one of the most important factors in the development of a student's personality. The study highlights the effectiveness of pedagogical technologies that contribute to the formation of independent thinking, such as interactive methods, problem-based learning, question-and-answer techniques, project-based learning, and cooperative learning, based on scientific sources. The article also examines the psychological characteristics of primary school students, their thinking activities, and the ways to develop their ability to make independent decisions in the educational process. Based on scientific sources, it is substantiated that the development of independent thinking in the learning process increases students' motivation for learning, promotes critical thinking, and directs them toward creative activities.

Keywords: Primary education, independent thinking, pedagogical technologies, interactive methods, problem-based learning, critical thinking, learning activity.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ayniqsa o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning intellektual rivojlanishida muhim davr bo'lib, aynan shu davrda o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish ularning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [1].

Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, 7–10 yoshli bolalar tafakkuri faol rivojlanish bosqichida bo'lib, ular atrof-muhitdagi hodisa va jarayonlarni tushunishga, savollar berishga hamda muammolarga mustaqil yechim topishga intiladilar [2]. Shu sababli ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rag'batlantiruvchi metodlardan foydalanishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatida ham o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standartlarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish va

xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish asosiy kompetensiyalardan biri sifatida ko'rsatilgan [3].

Metodologiya

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida pedagogika va psixologiya sohasidagi ilmiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotda boshlang'ich ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy adabiyotlar, pedagogik tadqiqotlar va metodik qo'llanmalar o'rganildi.

Pedagogik nazariyalarga ko'ra, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida faol o'qitish metodlaridan foydalanish zarur. Masalan, muammoli ta'lim metodida o'quvchilar muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali mustaqil xulosa chiqarishga o'rganadilar [4]. Ushbu metod o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, interfaol metodlar ham o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Pedagogik tadqiqotlarda "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Bumerang" kabi metodlar o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishga xizmat qilishi ta'kidlangan [5].

Loyiha metodi ham boshlang'ich ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu metod orqali o'quvchilar ma'lum bir muammoni o'rganish jarayonida mustaqil izlanish olib boradilar, axborotlarni tahlil qiladilar va xulosa chiqaradilar [6].

Natijalar

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Muammoli ta'lim metodi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Muammoli vaziyatlarni hal qilish jarayonida o'quvchilar mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar [7].

Savol-javob metodi ham o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchi tomonidan berilgan ochiq savollar o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga undaydi [8].

Interfaol metodlar o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasi an'anaviy darslarga nisbatan yuqori bo'ladi [9].

Hamkorlikda o'qitish metodi ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Guruhda ishlash jarayonida o'quvchilar o'z fikrlarini

himoya qilishga, boshqa fikrlarni tahlil qilishga va umumiy xulosaga kelishga o'rganadilar [10]

Tahlil va muhokama

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning intellektual rivojlanishi, tafakkur jarayonlarining shakllanishi hamda mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishida muhim davr hisoblanadi. Pedagogika va psixologiya sohasidagi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aynan boshlang'ich maktab davrida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish qobiliyatlari faol rivojlanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Psixolog olimlar fikriga ko'ra, 7–10 yosh davri bolaning tafakkur faoliyati rivojlanishining muhim bosqichi bo'lib, bu davrda o'quvchilar muammolarni anglash, savollar berish va mustaqil qaror qabul qilishga intiladilar [2].

Pedagogik adabiyotlarda mustaqil fikrlash shaxsning muammoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish, mavjud bilimlardan foydalanib yangi xulosalar chiqarish hamda turli masalalarga ijodiy yondashish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Mustaqil fikrlash nafaqat bilimlarni o'zlashtirish jarayonida, balki shaxsning ijtimoiy faoliyatida ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar mustaqil fikrlash orqali o'z qarashlarini asoslash, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni ilgari surishga o'rganadilar [8].

Boshlang'ich ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samaradorligi ko'p jihatdan qo'llaniladigan pedagogik metodlarga bog'liq. An'anaviy dars jarayonida o'quvchilar ko'proq tayyor bilimlarni qabul qiluvchi sifatida ishtirok etadilar. Bunday holatda o'quvchilarning fikrlash faoliyati yetarli darajada rivojlanmaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda esa o'quvchilar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida qaraladi. Interfaol metodlar, muammoli ta'lim va loyiha faoliyati o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi [5].

Muammoli ta'lim metodining qo'llanilishi o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu metodning asosiy mohiyati o'quvchilar oldiga muammoli vaziyatni qo'yish va uni hal qilish jarayonida o'quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini tashkil etishdan iborat. Muammoli vaziyat o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi va ularni fikrlashga undaydi. Pedagogik tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, muammoli vaziyat asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning tafakkur faoliyati sezilarli darajada faollashadi [4].

Muammoli ta'lim metodining samaradorligi shundaki, u o'quvchilarni tayyor bilimlarni yod olishga emas, balki muammoni tushunish, tahlil qilish va yechim topishga o'rgatadi. Masalan, matematika yoki ona tili darslarida muammoli savollar berish orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga jalb etiladi. Bunday vaziyatda o'quvchilar o'z bilimlari asosida turli taxminlar bildiradilar, ularni tahlil qiladilar va eng to'g'ri yechimni aniqlashga harakat qiladilar. Bu jarayon o'quvchilarning analitik tafakkurini rivojlantiradi [7].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlarning ham ahamiyati katta. Interfaol metodlar o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Bumerang" kabi metodlar o'quvchilarning fikr bildirish, muhokama qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish darajasi an'anaviy darslarga nisbatan yuqori bo'ladi [5].

"Aqliy hujum" metodi o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu metodda o'quvchilar muayyan muammo yuzasidan o'z fikrlarini erkin bildiradilar. Bu jarayonda har qanday g'oya muhim deb hisoblanadi va tanqid qilinmaydi. Natijada o'quvchilar o'z fikrlarini ochiq bayon qilishga o'rganadilar va mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

"Klaster" metodi esa o'quvchilarning axborotni tizimli ravishda tahlil qilishiga yordam beradi. Ushbu metod orqali o'quvchilar mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni aniqlaydilar va ularning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadilar. Bu jarayon o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida hamkorlikda o'qitish metodining qo'llanilishi ham o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Hamkorlikda o'qitish jarayonida o'quvchilar kichik guruhlarda ishlaydilar va berilgan vazifalarni birgalikda bajaradilar. Guruhda ishlash jarayonida o'quvchilar o'z fikrlarini himoya qilishga, boshqalarning fikrlarini tinglashga va umumiy xulosaga kelishga o'rganadilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hamkorlikda o'qitish metodidan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini ham rivojlantiradi [10].

Tanqidiy fikrlash ham mustaqil fikrlashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning axborotni tahlil qilish, baholash va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Pedagogik tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni mustaqil bilim olishga undaydi [11].

Boshlang'ich ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'qituvchi o'quvchilarga ochiq savollar berishi, muhokama va bahs-munozaralarni tashkil etishi zarur. Ochiq savollar o'quvchilarni chuqurroq fikrlashga undaydi. Masalan, "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar shunday bo'lsa nima bo'ladi?" kabi savollar o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda o'quvchilarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega. Mustaqil ishlar orqali o'quvchilar o'z bilimlarini mustahkamlash bilan birga yangi bilimlarni mustaqil ravishda o'zlashtiradilar. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mustaqil ishlar o'quvchilarning mas'uliyat hissini oshiradi va ularning o'quv faoliyatiga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi [12].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish jarayonida o'qituvchining roli ham muhim hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rag'batlantiruvchi pedagogik muhitni yaratishi zarur. O'quvchilar o'z fikrlarini erkin bayon qilishi mumkin bo'lgan muhitda ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari yanada rivojlanadi.

Shuningdek, ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'quvchilarga turli axborot manbalaridan foydalanish, ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish imkonini beradi.

Umuman olganda, ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonini interfaol metodlar asosida tashkil etish, muammoli vaziyatlardan foydalanish hamda o'quvchilarning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Shu orqali o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalari shakllanadi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, loyiha metodi va hamkorlikda o'qitish metodlari o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun o'qituvchi dars jarayonini interfaol tarzda tashkil etishi, o'quvchilarni muammoli vaziyatlarni hal qilishga jalb etishi hamda mustaqil izlanishga undashi zarur.

Natijada o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 134–136-betlar.
2. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 210–214-betlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2021. – 15–18-betlar.
4. Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2017. – 94–97-betlar.
5. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 76–79-betlar.
6. Polat E.S. Novye pedagogicheskie tehnologii. – Moskva: Akademiya, 2017. – 122–125-betlar.
7. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2016. – 142–146-betlar.
8. Podlasiy I.P. Pedagogika. – Moskva: Vldos, 2018. – 215–218-betlar.
9. Klarin M.V. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Moskva: Akademiya, 2019. – 83–86-betlar.
10. Johnson D., Johnson R. Cooperative Learning Methods. – New York: Education Press, 2016. – 55–60-betlar.
11. Halpern D. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – New York: Psychology Press, 2014. – 101–105-betlar.
12. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Logos, 2016. – 167–170-betlar.

